

Шеримбекова А. М.

МОЛДО КЫЛЫЧТЫН ЧЫГАРМАЛАРЫНДАГЫ ЭСТЕТИКАЛЫК ОЙЛОР

Шеримбекова А.М.

ЭСТЕТИЧЕСКИЕ ИДЕИ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ МОЛДО КЫЛЫЧА

Молдо Кылычтын чыгармачылыгына мүнөздүү өзгөчөлүктөрдүн бири болуп анын эстетикалык маселелерге өзгөчө көңүл бөлгөнү саналат. Акын үчүн сулуулук жана көркөмдүк – бул кандайдыр бир табияттан жана коомдон сырткары турган идея эмес, ал табияттын жана коомдун көрүнүштөрүнө мүнөздүү сапат. Мына ушунун негизинде ал: эгер көркөмдүк өзүнүн бардык көрүнүштөрүндө адамдардын жан дүйнөсүнүн тереңине кирип, кеңири тарса, анда көпчүлүк нерселерди жакшы жакты карай өзгөртүүгө мүмкүндүк түзүлүп, эң негизгиси жөнөкөй адамдардын сабатын ачууга, алардын социалдык-адилетсиздикке каршы туруусуна көмөк берет деп ишенген.

Белгилүү болгондой, нерселердин дал келишин, аң-сезимде бардык чындыкты так өзүндөй бай кылып, толук жана шайкеш түрдө туюнткан табияттын жана коомдун кубулуштары көркөмдүк деп эсептелет. Көркөмдүктү кабылдоо жана таанып билүү курчап турган дүйнөнүн шайкештигине, адам менен табияттын, рухийлик менен материалдуулуктун, табият менен коомдун бирдиктүүлүгүнө, төп келишине канааттануу сезимин ойготот.

Табият кубулуштарын туура сүрөттөөгө жасалган аракет жана турмуш чындыгын издөө Молдо Кылычтын чыгармаларынан ачык байкалат. Ал өзүнүн алдына табияттын жана коомдук турмуштун кубулуштарын реалдуу чагылдыруу максатын койгон, б.а. эстетикалык баалуулуктар тууралуу анын ой жүгүртүүсүнүн башаты реалдуу турмуштук жагдайлардан тамыр алып чыгат. Ушундан улам акын үчүн негизги максат болуп өз чыгармаларында сулуулук жана кунарсыздык, сүйүү жана көрө албастык, бакыт жана кайгы, бийик жана жапыз, күлкү жана трагедия тууралуу реалисттик идеяларды түзүү жана эл арасына жайылтуу эсептелет. Бул тууралуу В. Г. Белинский: “Терең акылга жана чыгармачыл фантазияга ээ акындар, өз идеалдарын өздөрүнүн айланасынан табышат”¹, - деп жазган.

Молдо Кылыч эстетикалык ойлорду чагылдырган чыгармаларында туюм аркалуу реализмди өнүктүрүү менен табияттын жана социалдык жашоо-турмуштун көп түрдүү кубулуштарына объективдүү бере алган. Ал үчүн эмне реалдуу болсо, - ошол сулуу, ал эми эмне сулуу болсо – ал

реалдуу. Ушул көз караштан чыккан акын адамдын көз жоосун алган, адамдардагы катылып жаткан жакшы ойлорду жаратып, сезимди козгогон жана жакшылыкка карай үмүт отун жандыра турган курчап турган дүйнө жана коомдук көрүнүштөр жөнүндө ырдаган.

Молдо Кылыч реалдуу кооздукка чыныгы, жасалма элестерге татыктуу баа берүүгө жөндөмдүү эле болбостон, адамдар баш ийип келген көптөгөн нерселер менен кубулуштардын түбөлүктүү эместигин жакшы түшүнгөн.

Албетте, адамдардын дүйнө көрүнүштөрүн эстетикалык жактан кабылдоолору алардын турмуштук шарттарына жараша болот. Ошондуктан элдин эстетикалык идеалы тарыхый мүнөзгө ээ жана улуттук белгилери бар. Акын өзүнүн чыгармаларында курчап турган дүйнөнүн бардык боекторун кабылдоонун эстетикалык өз алдынчалыгын камтыган, кыргыз элинин улуттук мүнөзүндөгү өзгөчөлүктөрдү кыйла толук чагылдырган.

Кооздукту түшүнүү принциби турмуш чындыгы катары Молдо Кылычтын чыгармачылыгындагы негизги принциптердин бири болуп саналат. Мына ушул жагдайдан алганда, кооздуктун, сонундуктун негизги кызматы реалдуу жердеги реалдуу адамдардын жакшы сапаттарын мактаган, кемчилдиктерин сындаган насыяттар акындын ырларында огеле көп кездешет. Маселен, Молдо Кылычтын “Зар заман” поэмасында көркөмдүктүн мазмуну болуп чындык эсептелет жана аны адам ар тараптуу өздөштүрүшү зарыл деп эсептейт. Адамда дайыма көркөмдүккө, кооздукка муктаждык болот, анткени турмушта реалдуу кооздук болмоюн адам өзүнүн көркөмдүккө болгон чаңкоосун кандыра албайт жана бакубат жашашы да мүмкүн эмес².

Көркөмдүк, дүйнөдөгү турмуштук көрүнүш катары адамдардын эстетикалык ырахаттануу сезимин ойготуу керек. Дүйнөдөгү кооздуктун объективдүү булагын акын курчап турган чөйрөнүн формасы менен касиеттеринин ар түрдүүлүгүнөн, түстөр менен боектордун көп түрдүү айкалышынан, үндөрдүн гармониясынан, нерселердин бөлүктөрүнүн симметриялык жайгашуусунан, адамдардын материалдык жана рухий муктаждыктарын канааттандырууга багытталган адам эмгегинен көргөн.

Молдо Кылычтын эстетикалык көз карашынын ичинен анын көркөмдүк, өзү жашаган жердин табиятынын кооздугу тууралуу ойлору өзгөчө орунду ээлейт. Бул түшүнүктүү. Анткени акындын жашоо-турмушу тоолуу, табияты өтө кооз жер менен тыгыз байланышта болгондуктан башкача болушу да мүмкүн эмес эле. Ушул жагдай тууралуу белгилүү илимпоз Г. З. Апресян мындай деп ишенимдүү белгилейт: “Табият менен байланышууда адам жаратылыштын жасагандарын, кызыктырууну жана таң калууну туудурган анын көрүнүштөрүн эң алды туят, байкоо жасайт жана ар түрдүүчө кабыл алат. Табият менен болгон мындай мамиле адамдарга эстетикалык ырахат берип, табигый сулуулукту сезүү сезимин жаратат. Жаратылыш менен түздөн-түз байланышуу, мисалы, аны байкоо жана кабыл алуу, көп учурда эстетикалык ырахат ала турган суктануу жана кубануу сезимдерин пайда кылат”³.

Кандай көз карашта жана кайсы жагынан сүрөттөлгөнүнө карабастан Кыргызстандын табиятынын жандуу картинасы ар дайым Молдо Кылычтын ой толгоосунда суктанууну, таң калууну жана кубанычты жараткан. Табияттын миң түркүн кубулуштары, нерселери акынга эстетикалык ырахат тартуулаган. Акын көп учурда адам табият менен дайыма ысык мамиледе болуу менен ал өзүн кызыктырган жана ар түрдүү эмоцияларды жана сезимдерди жарата турган табият көрүнүштөрүн байкаган жана ар түрдүүчө кабылдаган учурга туура ой жүгүрткөн. Табият менен ысык мамиледе болуу адамдарда кубануу, канааттануу сезимин жаратат. Табияттын сейрек кездешүүчү жана өзгөчө кубулуштарын кабылдоодо эстетикалык жактан ырахат алуу сезимине өсүп жете турган таң калуу жана кубануу сезими пайда болот.

Молдо Кылычтын табияттын кооздугун ар тараптуу сүрөттөгөн чыгармалары өтө көп кездешет. Буга анын: “Керме-Тоо”, “Чүй баяны”, “Жинди суу”, “Бүркүттүн тою”, “Буудайык”, “Канаттуулар” өңдүү көөнөрбөс чыгармаларын кошсок туура болот. Белгилүү адабиятчы Ш. Уметалиев адилет белгилегендей, акын мына ушул чыгармаларында, “Кыргыз табиятынын живописстик картинасын түзөт. Анда табият шайкештик биримдикте көрсөтүлөт. Табияттын бардык кубулуштары бири-бири менен тыгыз байланыштуу. Алар бири-бирине көз каранды. Ошол себептүү алар дайыма өзгөрөт, жетилет. Бири-бирине таасир этүү менен алар өнүгүп, алдыга жылат”⁴.

Молдо Кылычтын чыгармаларында туулган жердин сулуулугу поэтикалык тил менен сүрөттөлүп, Ала-Тоонун көрктүүлүгү анын түркүн түстүү гүлдүү чөптөрү менен бирге шөкөттөлүп берилет. Акын шыктуу сүрөткер катары өзүнүн

туулуп өскөн жери, анын кайталангыс үндөрү, таң калыштуу боектору, унутулгус жыпар жыттары тууралуу эмнелерди угуп-көрсө, эмнелерди сезип-байкаса, ошонун баарын толук бойдон жеткиликтүү айткан. Мисалы, ал мындай дейт:

Ай асмандын боорунда,
Керме тоодой кайда бар.
Туш-тушунан куюлган,
Туйлап аккан булактар.
Тунуктугу күмүштөй,
Ичсе көңүл кубантар⁵.

Мисал келтирилген саптардан эле Молдо Кылычта табият кубулуштары өзүлөрүнүн конкреттүүлүгү жана улуулугу, өзүлөрүнүн көп жактуу образдуулугу жана сулуулугу менен түшүнүлгөнү ачык көрүнүп турат. Табияттын ушундай кооздугуна болгон ишеним жана бул сулуулукту кубануу, суктануу менен кабылдоо гана “айлана-чөйрөгө эстетикалык мамиле жасоонун, эстетикалык ой жүгүртүүнүн, баалоонун мүнөзүнө ээ болот”⁶.

Молдо Кылыч “көркөмдүктү” өтө кеңири түшүнгөн. Ал “көркөмдүк” деген түшүнүктүн алкагына табияттын кубулуштары, жан-жаныбарлары жана нерселеринен башка ага адамдардын мамилелерин, адамдардын ички дүйнөсүн жана рухий маңызын да киргизет. Акын курчап турган жаратылыштын кооздугу тууралуу гана айтпастан, адам жашоосунун сулуулугун бүтүндөй оң жана терс жактары менен кошо айтат. Адам жашоосунун сулуулугу ар түрдүү боектор менен шөкөттөлөт. Мында сулуулук катары табияттын жана адамдын дайыма гүлдөп-өнүгүүдөгү, толкуп-ташып турган жана кыймылдагы касиеттери менен сапаттары эсептелет. Ал үчүн өзүнүн табигый сапатын жоготкон, курчап турган чөйрөнүн белгилерин чагылдыруучу маңызынан ажыраган нерселер жана көрүнүштөр көркөмдүккө жатпайт.

Молдо Кылыч үчүн адамдардын сулуулугу дайыма анын эстетикалык кабылдоосунун негизги бир булагы болгон. Ал табияттын кооздугу менен катар эле адамдардын сырткы көрүнүшү да сулуулукка жатат деп эсептеген. Адам барыдан мурда өзүнүн дене түзүлүшү жана сырткы келбети менен сулуу. Адам ээ болгон сырткы көрүнүштүн сулуулугун көрсөтүү үчүн акын өтө ачык поэтикалык боекторду жана так образдуу салыштырууларды колдонгон.

Бирок, Молдо Кылычтын пикири боюнча сулуулук – бул адамдын сырткы көрүнүшүнүн анын ички сапаттары менен шайкеш келиши. Качан гана адамдын сырткы көрүнүшү анын ички жан-дүйнөсүнө төп келгенде гана ал сулуу болуп эсептелет. Мына ошол себептүү акын адамдардын сырткы көрүнүшүнө басым жасабай, алардын ички дүйнөсүнө өзгөчө көңүл бөлгөн.

Ошентип, Молдо Кылычтын эстетикалык көз карашын илимий талдоо акын тарабынан маанилүү таанып билүүчүлүк жана тарбиялык мааниге ээ болгон эстетикалык проблемалар негизинен туура коюлуп, туура чечмеленген деген жыйынтыкка алып келет. Алардын арасында көркөмдүк проблемасы дүйнөнү эстетикалык кабылдоодогу негизги проблема катары борбордук орунду ээлейт. Акын табияттагы жана коомдогу көркөмдүк жана сулуулук – бул адамдын жана табияттан сырткары турган кандайдыр бир сыйкырдуу күч эмес, тескерисинче табиятка, адамга жана адамдар арасындагы мамилелерге мүнөздүү реалдуу сапат экенин түшүнгөн.

Адабияттар:

1. Белинский В. Г. Полн. собр. соч. – 8 т. – С. 89.
2. Молдо Кылыч. Казалдар. – Ф., 1991. – 123-125-б.
3. Апресян Г.З. Эстетика и художественная культура социализма. – М., 1984. – С. 155.
4. Үметалиев Ш. Сын своей эпохи // КР УИА сынын Кол жазмалар фондусу. – Инвентарь №56. -7-б.
5. Молдо Кылыч. Казалдар. – 48-49-б.
6. Шохин К. В. Проблема прекрасного в эстетических возрениях Древней Руси // Из истории эстетической мысли древности и средневековья.– М., 1961.– С. 286.

Рецензент: д.филол.н., профессор Мукасов Ы.М.